

آسیب‌شناسی مسائل تقسیمات کشوری ایران از منظر سیاسی و امنیتی

یاشار ذکی^{۱*}

مسعود مصدق^۲

مصطفی آمره^۳

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

تقسیمات کشوری از جمله مهم‌ترین مباحث مطرح در هر کشور است که نقش مهمی در اداره سرزمین برعهده دارد، و باید به نحو مطلوبی صورت گیرد تا بتواند به وظایف خود که تأمین امنیت کشور، اداره مطلوب فضا و کسب رضایت ساکنان سرزمین است دست یابد. لذا بدین منظور باید آسیب‌ها و ضعف‌هایی که در تقسیمات کشوری وجود دارد به‌درستی مورد شناسایی قرار گرفته و در رفع و تبدیل کردن آن‌ها به فرصت سعی و تلاش لازم انجام گیرد. به همین دلیل پژوهش حاضر به منظور شناسایی آسیب‌هایی که در نظام تقسیمات کشوری ایران از منظر سیاسی و امنیتی وجود دارد انجام شده است؛ روش تحقیق این پژوهش به دو صورت کمی و کیفی انجام گرفته است. بدین صورت که ابتدا با مطالعه ادبیات پژوهش، آسیب‌های موجود در تقسیمات کشوری شناسایی شده و سپس با استفاده از پرسشنامه و تحلیل توسط نرم‌افزار SPSS و آزمون T Test مورد سنجش توسط صاحب‌نظران قرار گرفته است تا به عنوان آسیب مورد تأیید یا رد آنان قرار گیرد. براساس یافته‌های تحقیق آسیب‌ها و ضعف‌های تقسیمات کشوری ایران در سه بُعد جغرافیایی، سیاسی - اداری و امنیتی دسته‌بندی شد. پس از بررسی موارد مذکور مشخص شد همه آسیب‌های فوق‌الذکر به عنوان چالش و ضعف در تقسیمات کشوری مورد تأیید صاحب‌نظران بوده است.

واژه‌های کلیدی:

تقسیمات کشوری، آسیب‌شناسی، سیاسی، امنیتی، سازماندهی سیاسی فضا، ایران.

^۱ استادیار جغرافیای سیاسی دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران، تهران، ایران.

^۲ عضو هیئت علمی دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، تهران، ایران.

^۳ کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران و پژوهشگر پژوهشکده عالی جنگ دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، تهران، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: yzaki@ut.ac.ir

مقدمه

مسائل امنیتی یک کشور به دو دسته داخلی و خارجی تقسیم می‌شود که این دو را نمی‌توان جدای از یکدیگر دانست. با این همه می‌توان گفت که منظر امنیت داخلی غالباً متوجه مرزهای داخلی کشور است و بیشتر تهدیداتی را بررسی می‌کند که می‌تواند امنیت را در داخل مرزهای کشور به خطر اندازد (احمدی‌پور، ۱۳۷۹: ۲۷۹). در همین رابطه تصمیم‌گیری‌های مرتبط با فضای جغرافیایی هر کشوری می‌تواند از بُعد امنیت داخلی بسیار تأثیرگذار باشد. تصمیم‌های نادرست از آن جهت که ممکن است همگرایی ملی را کاهش دهند و یا به واگرایی‌ها در مناطق مختلف منجر شوند، در امنیت ملی مورد توجه واقع شده‌اند. آثار و پیامدهای این نوع تصمیم‌ها مانند ایجاد قطب‌های رقیب در یک منطقه، خشونت و آشوب‌های اعتراض‌آمیز، تقاضاهای فزاینده برای استفاده بیشتر از منابع، کاهش مشارکت‌های مردمی در امور محلی، تشدید همگرایی افراطی قومی و مذهبی و... می‌توانند به نوعی پیامدهای امنیتی برای کشور در سطح داخلی داشته باشند و حتی در سیاست‌های خارجی نیز مؤثر واقع شوند. بنابراین، با توجه به اهمیت و نقش تقسیمات کشوری در اعمال حاکمیت دولت و کنترل فضای سرزمین، شناسایی کاستی‌ها و نارسایی‌های نظام تقسیمات کشوری الزامی است (اعظمی و دبیری، ۱۳۹۰: ۶۵). لذا در این پژوهش کوشش خواهد شد تا برخی از موارد تهدیدکننده امنیت داخلی که منشعب از نوع تقسیمات کشوری است، مورد دقت نظر قرار گیرد.

در همین رابطه ساختار درونی حکومت، از لحاظ تنظیم و تقسیم امور قدرت، یکی از مهم‌ترین ارکان اداری محسوب می‌شود. تقسیم قدرت بین مرکز و نواحی پیرامون و ناحیه‌بندی سیاسی درون کشور نتیجه تفکر و اندیشه نظام سیاسی هر کشور است (امیراحمدیان، ۱۳۸۳: ۹). لذا عموماً در هر کشوری حکومت‌ها برای کنترل و خدمات‌رسانی مناسب، قلمرو سرزمینی خود را با رعایت یک نظام سلسله‌مراتبی به واحدهای کوچک‌تر تقسیم می‌کنند تا راهبردهای تمرکززدایی و تعادل‌بخشی ناحیه‌ای را تحقق بخشند. در این روند، ایدئولوژی حاکم و سیاست حکومتی، مهم‌ترین عامل در شکل‌گیری نظام سلسله‌مراتبی شناخته می‌شوند؛ پس در هر نظام اقتصادی، سیستم و سلسله‌مراتبی منطبق با آن ایجاد می‌گردد (پيله ور، ۱۳۹۵: ۲). به عبارت دیگر در ظرف زمان و مکان، مقوله تقسیمات کشوری یکی از حساس‌ترین و مهم‌ترین اهداف و ابزار دولت‌ها در جهت مدیریت بهینه سرزمین و همگام با آن حفظ وحدت و یکپارچگی در سطوح محلی، منطقه‌ای و ملی به شمار می‌رود. دولت‌ها برای اداره بهتر سرزمین و قلمرو کشور و ارائه خدمات بهتر و بیشتر به شهروندان، با تقسیم‌بندی فضای کشور و شهرهای آن، سازمان‌اداری - سیاسی خود را در بُعد جغرافیایی و فضایی می‌گسترانند، که از این کار به تقسیمات کشوری تعبیر می‌شود (علی‌محمدی و دیگران، ۱۳۸۷: ۱۷۹). در ایران نیز تقسیم‌بندی فضای کشور به

واحدهای کوچک‌تر سبکه دیرینه‌ای دارد و از شکل‌گیری اولین حکومت سرزمینی (هخامنشیان) تا به امروز، برای اداره و کنترل مطلوب فضای سرزمین توسط حکومت‌ها، مورد استفاده قرار گرفته است (اعظمی و دبیری، ۱۳۸۹: ۱۴۷).

در واقع هدف کلی تقسیمات کشوری تهیه چارچوب و بستری مناسب برای تداوم بقای ملی، امنیت ملی و تسهیل توسعه متوازن منطقه‌ای است (کریمی‌پور، ۱۳۸۱: ۴). بنابراین با توجه به اهمیت و نقش تقسیمات کشوری در تمام ابعاد اقتصادی، سیاسی - امنیتی، فرهنگی، زیست‌محیطی و در مجموع بقاء ملی، شناسایی کاستی‌ها و نارسایی‌های نظام تقسیمات کشوری امری الزامی است. در ایران نیز نظام تقسیمات کشوری کنونی و روح حاکم بر آن علاوه بر کاستی‌های بارز کالبدی، در بُعد ایجاد انگیزه برای کسب و کار، عمران و آبادی، جلب مشارکت شهروندان، تقویت توان تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری ناحیه‌ای و کاستن از دیوان‌سالاری لنگ و بیمار است (کریمی‌پور و محمدی، ۱۳۸۸: ۲۱۰). لذا با توجه به این موضوع و نقش مهمی که تقسیمات کشوری بر روی امنیت داخلی و در برخی مواقع امنیت خارجی کشور دارد، پژوهش حاضر به دنبال شناسایی این آسیب‌ها و منابع تهدید در سازماندهی سیاسی فضای کشور است، تا بتواند با معرفی صحیح آن‌ها و میزان اهمیت هر یک در جهت حفظ و تقویت امنیت کشور در ابعاد مختلف آن برآید. برای دستیابی به این موضوع مهم‌ترین سوالات تحقیق بدین شرح است، مهم‌ترین آسیب‌ها و تهدیدات سیاسی و امنیتی در نظام تقسیمات کشوری ایران کدامند؟ چه راهکارهایی برای رفع یا کاهش این آسیب‌ها وجود دارد؟

مبانی نظری و پیشینه‌ها

فرایند سازمان‌دهی سیاسی هر کشور در قالب نظام تقسیمات کشوری به اجرا در می‌آید. تقسیمات کشوری عبارت است از: عملی که هدف آن تقسیم کشور به واحدهای کوچک‌تر به منظور بهتر اداره کردن آن است. در واقع، تقسیمات کشوری ساختار اداری - سیاسی و سرزمینی کشور به صورت سلسله‌مراتبی است که از طریق تقسیم سرزمین به واحدهای کوچک‌تر همراه با سیستم دولت محلی ویژه شکل می‌گیرد. ساختار اداری - سرزمینی، سازمان فضایی کشور است که به واحدهای کوچک‌تر (واحدهای اداری - سرزمینی) همراه با سیستم دولت محلی کارکردی تقسیم شده که باعث توجه به ساختارهای ملی و کمیته جمعیت، تخصیص بهینه نیروهای تولیدی، ایجاد شرایط و ابزارهایی برای عرضه خدمات اجتماعی، اقتصادی، فردی و غیره به جمعیت، حضور نزدیک‌تر و ملموس‌تر دولت محلی در بین مردم و سرانجام تضمین توسعه عملکردهای دولت محلی می‌شود (Venice Commission, 2004: 4).

در واقع هدف از تقسیمات کشوری که مورد توجه تمام نظام‌های سیاسی می‌باشد، تسهیل در ارائه خدمات و امکانات برای مناطق مختلف یک کشور و همچنین تسهیل حاکمیت دولت تا پایین‌ترین سطح سیاسی در کشور است (راحمی و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۱).

تقسیمات کشوری براساس هدف‌های مورد نظر در آثار نویسندگان از جمله ودیعی این‌گونه عنوان شده است: «تقسیمات کشوری عبارت است از عملی که هدف آن تقسیم کشور به واحدهای کوچک‌تر به منظور بهتر اداره کردن آن می‌باشد، حال آن که هر یک از واحدهای به دست آمده از تقسیم کل کشور می‌توانند از درجه سیاسی خاصی برخوردار باشند (استان، شهرستان، بخش و ...) حتی ممکن است دو یا سه واحد طبیعی تشکیل یک واحد سیاسی بدهند و برعکس» (ودیعی، ۱۳۵۳: ۲۰۵). به بیان دیگر، تقسیمات کشوری، عرصه مرزهای داخلی کشورهاست. این مرزها به دولت ملی این امکان را می‌دهند تا واحدهای تقسیماتی به صورت مجموعه‌ای هماهنگ در جهت اهداف محلی و ملی دولت و نظام سیاسی خود عمل کنند. توسعه و ارتقای سطح واحدهای درون مرزهای تقسیماتی تا اندازه زیادی به نحوه سازماندهی سیاسی فضا و آرایش سیاسی بهینه قلمرو سرزمینی کشور بستگی دارد. بر همین اساس دولت‌ها چه در ادوار تاریخی گذشته و چه در حال حاضر، به تقسیم فضای سرزمین خود پرداخته و سازمان مناسبی را برای اداره امور آن تدارک دیده‌اند (حافظ نیا، ۱۳۹۸: ۳۷۰).

بطور کلی می‌توان بیان کرد که حکومت‌ها جهت تسهیل در حاکمیت خود و همچنین کارایی در خدمت‌رسانی در مرحله بعد به سازماندهی سیاسی فضا اهمیت می‌دهند. چرا که این سازماندهی متناسب با نوع حکومت، متفاوت می‌باشد و اولین مطلب در این خصوص همان اعمال حاکمیت می‌باشد که در صورت هر گونه تهدید در این مورد حکومت‌ها به رفتاری در جهت عکس آن دست خواهند زد (اختیارات را کاهش خواهند داد). لذا بررسی حکومت‌ها در نوع سازماندهی سیاسی فضا لازم می‌نماید. سطح اختیارات و قدرت تصمیم‌گیری و کارکرد سیاسی واحدهای تقسیماتی درون کشوری تا حد زیادی تابع نوع دولت و سیستم سیاسی سطح ملی می‌باشد، یعنی اینکه ماهیت دولت اعم از آنکه بسیط و یا ناحیه‌ای باشد تفاوت می‌کند (حافظ نیا، ۱۳۹۸: ۷).

مثلاً در سیستم‌های بسیط و یکپارچه، اقتدار واحدهای فضایی درون کشوری محدود بوده و تابع قبض و بسط اختیارات دولت مرکزی است ولی در سیستم‌های فدرال و ناحیه‌ای اقتدار واحدهای مزبور بیشتر است. تنها عاملی که میان نظام‌های مختلف مشترک است، وجود سلسله‌مراتب و تقسیم مسئولیت بین مناطق بزرگ‌تر و کوچک‌تر و بین سطوح بالاتر و پایین‌تر اداری است که در حکومت‌های متمرکز سطوح مختلف حکومتی سلسله‌مراتب از بالا به پایین‌تر اداری است و سطوح مختلف حکومتی تحت فرمان حکومت مرکزی عمل می‌کنند (به طور

عمودی). در صورتی که در حکومت‌های فدرال معمولاً طبق قرارداد تقسیم مسئولیت میان حکومت‌های محلی و دولت مرکزی به طور افقی وجود پیدا می‌کند (میر حیدر، ۹۲: ۲۲۶). لذا با توجه به این توضیح، توزیع فضایی قدرت سیاسی و اجرایی در کشورها از الگوی متفاوتی پیروی می‌کند. با بررسی در ادبیات روش‌های سازماندهی دولتی از نظام‌های حکومتی بسته تا نظام باز اصولاً چهار شیوه، کاملاً مشهود است که این شیوه‌ها عبارتند از:

۱- بسیط یا تک‌ساخت ۲- نظام‌های ناحیه‌ای (غیر متمرکز) ۳- نظام‌های فدرال ۴- الگوی محلی.

پیشینه‌های پژوهش

جدول (۱) پیشینه تحقیقات انجام شده

عنوان پژوهش	نویسنده / گان	سال	مفاهیم کلیدی
مقدمه‌ای بر تقسیمات کشوری ایران	یدالله کریمی‌پور	۱۳۸۱	وضع موجود تقسیمات کشوری است
تقسیمات کشوری، تعامل قومیت‌ها و امنیت ملی (غرب و شمال غرب ایران، کردها و آذری‌ها)	محمد قصری	۱۳۸۴	الگوی حاکم بر تقسیمات کشوری ایران در مناطق مورد مطالعه عوامل فرهنگی موثر بوده ولی در تغییرات درون مرزهای داخلی آن عوامل اداری - توسعه‌ای نقش بیشتری را ایفا نموده
نقش نظام تقسیمات کشوری در توسعه ملی مورد مطالعه: ایران	زهرا احمدی پور و همکاران	۱۳۸۸	بررسی مسائلی از تقسیمات کشوری که در توسعه ملی ایران نقش دارند.
تحلیل نظام تقسیم سیاسی فضا در ایران	هادی اعظمی و علی‌اکبر دبیری	۱۳۸۹	بررسی عناصر اصلی و مهم نظام تقسیم سیاسی فضا در کشور ایران
تحلیل عناصر تهدید سیاسی - امنیتی در نظام تقسیمات کشوری ایران،	هادی اعظمی و علی‌اکبر دبیری	۱۳۹۰	عوامل و عناصری از قبیل تمرکز اداری - سیاسی، بی‌توجهی به جغرافیای فرهنگی ... ممکن است به صورت تهدیدات سیاسی - امنیتی برای کشور ایران تبدیل شوند
تحلیل عناصر تهدید اقتصادی - کارکردی و شکلی - کالبدی در نظام تقسیمات کشوری ایران	هادی اعظمی و علی‌اکبر دبیری	۱۳۹۱	به عواملی که به صورت تهدیدات اقتصادی - کارکردی و شکلی - کالبدی در تقسیمات کشوری ایران وجود دارند توجه کرده‌اند.
نقش مدیریت سیاسی در همگرایی و واگرایی اقوام (مطالعه موردی قوم کُرد)	جهانگیر حیدری	۱۳۹۱	اصلی‌ترین دغدغه‌ی شهروندان مربوط به توسعه اقتصادی استان‌های کردنشین می‌باشد اما اصلی - ترین حساسیت مدیران سیاسی مربوط به مشارکت سیاسی اقوام می‌باشد.

عنوان پژوهش	نویسنده /گان	سال	مفاهیم کلیدی
سازماندهی سیاسی فضا و چالش‌های ناحیه ای در ایران (مطالعه موردی: استان‌های ایلام و آذربایجان غربی)	بهادر غلامی و همکاران	۱۳۹۳	سازماندهی نامناسب سیاسی فضا بویژه شکل طویل و دنباله‌دار این استان‌ها، چالش‌های زیادی را برای اداره امور آن‌ها بوجود آورده
آسیب‌شناسی ژئوپلیتیکی تقسیمات کشوری ایران از منظر آمایش سرزمین	مصطفی رشیدی و همکاران	۱۳۹۵	مسئله عدم انطباق تقسیمات کشوری فعلی ایران بر نواحی جغرافیایی (طبیعی و انسانی) بر توسعه، امنیت و توازن فضایی در کشور اثر منفی می‌گذارد.
نابرابری اجتماعی در ایران از نگاه تقسیمات کشوری	حسن کاظمی‌نیا	۱۳۹۵	اصلاح نابسامانی‌های ناشی از وضعیت موجود تقسیمات کشوری و به تبع آن توسعه متوازن در کشور نقش کلیدی در تأمین امنیت و بهبود اوضاع اجتماعی و اقتصادی ایفا می‌نماید.
ضرورت‌های اصلاح قانون تقسیمات کشوری	سجاد مقصودی کلاردشتی	۱۳۹۶	به دلیل کیفی نبودن شاخص‌ها و معیارهای تقسیمات کشوری تک عامل بودن جمعیت، تمرکزگرایی، عدم وحدت ساختاری و کارکردی، عدم همگنی جغرافیایی و غیره اصلاح قانون تقسیمات کشوری را ضروری می‌سازد.
بررسی عوامل موثر بر سازمان و مدیریت سیاسی فضا در کشورهای جهان	ابوالفضل کاوندی کاتب و محمدرضا حافظ نیا	۱۴۰۰	کشورهایی که تغییرات کمتری در سازماندهی سیاسی فضای جغرافیایی داشته اند، موفقیت بیشتری در دستیابی به اهداف مدیریت سیاسی فضا کسب کرده اند.

در یک جمع‌بندی از مباحث پیشینه تحقیق می‌توان اینگونه نگاشت که، سابقه و پیشینه موضوع تقسیمات کشوری و توجه به آن از منظرهای گوناگون، یکی از مباحث جدی در محافل علمی کشور بوده است. ولی پژوهش حاضر بر خلاف تحقیقاتی که در قسمت ادبیات پژوهش بیان شد دارای یک دید کلی و جامع‌نگر در مباحث سیاسی و امنیتی در بحث تقسیمات کشوری است. همچنین مهم‌ترین تفاوت تحقیق حاضر با پژوهش‌های پیشین را باید در روش ترکیبی کمی و کیفی بودن پژوهش دانست. بطوری که در پژوهش‌های پیشین اکثر محققان، تنها از روش کیفی و توصیفی برای بیان مسائل مختلف در حوزه تقسیمات کشوری استفاده کرده‌اند؛ در حالی که پژوهش حاضر به دلیل استفاده توأمان از روش کمی و کیفی، به عنوان یک پژوهش کاملاً بدیع در حوزه تقسیمات کشوری می‌تواند مطرح باشد.

روش‌شناسی پژوهش

تحقیق حاضر بر حسب محتوا از نوع تحقیقات کاربردی است که با روش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی انجام می‌گیرد. بدین صورت که نخست اطلاعات مورد نیاز تحقیق از طریق منابع کتابخانه‌ای، اینترنتی، اسنادی و آماری و همچنین بصورت میدانی از طریق مصاحبه و تکمیل پرسشنامه از نخبگان و صاحب‌نظران حوزه تقسیمات کشوری گردآوری شده، سپس آنها را دسته‌بندی و در نهایت یافته‌های تحقیق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتیجه‌گیری متناسب با آن انجام می‌گیرد. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات در این تحقیق بصورت ترکیبی و از نوع کیفی و کمی است؛ روش نمونه‌گیری در این تحقیق به صورت تصادفی است و برای تعیین حجم نمونه از فرمول تعیین حجم نمونه جامعه محدود با سطح اطمینان ۹۹ درصد استفاده شده است که باید ۳۰ پرسشنامه در بین افراد متخصص یا مسئول در حوزه مطالعات تقسیمات کشوری توزیع و جمع‌آوری گردد. شیوه تحلیل داده‌ها بر اساس پالایش اطلاعات، تطبیق با مستندات و جمع‌بندی منطقی و علمی با روش کیفی می‌باشد. لذا برای پژوهش‌های کتابخانه‌ای از منابع دست اول استفاده شده است که با بررسی، سنجش و ارزیابی منابع مهم در زمینه موضوع، بهترین و مهم‌ترین مطلب نگارش و تدوین شده است. همچنین برای پژوهش پیمایش و میدانی، داده‌های مورد نیاز که از طریق پرسشنامه گردآوری شده اند با استفاده از نرم افزار SPSS و آزمون T-test مورد ارزیابی قرار گرفته است. بخش دوم نیز از نرم افزار اکسل جهت نمایش نمودارها بهره برداری شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

استخراج شاخص‌های مؤثر بر مرزهای بین دو کشور

با توجه به در نظر گرفتن مباحثی که در قسمت بررسی کتابخانه‌ای و اسنادی آسیب‌های موجود در تقسیمات کشوری صورت گرفت، شاخص‌هایی را که می‌توان به عنوان آسیب‌های تقسیمات کشوری ایران از منظر سیاسی - امنیتی در نظر گرفت، بصورت قالب جدول زیر می‌باشد.

جدول (۲) طبقه‌بندی شاخص‌های تحقیق

شاخص‌ها	
عدم همگنی جغرافیای طبیعی استان‌ها	شکل هندسی
شکل هندسی نامناسب استان‌ها	
شکل نگرفتن شبکه ارتباطی منظم	
وسعت نامتوازن استان‌ها	
بی توجهی به مشارکت مردم در فرایند تقسیمات کشوری	سیاسی - امنیتی
تک عامله بودن قانون تقسیمات کشوری (جمعیت)	
نبود سازوکار بهینه برای مشارکت دادن گروه‌های قومی - زبانی	
ضریب بالای تمرکز اداری - سیاسی	
رخنه عوامل غیررسمی در نظام تقسیمات کشوری	

شاخص‌ها	
عدم انطباق الگوی تقسیمات کشوری با سایر تقسیم بندی‌ها	
شکل نگرفتن حس تعلق به تقسیمات کشوری	
بی توجهی به اصول و اهداف تقسیمات کشوری	
بی ثباتی در الگوی تقسیمات کشوری	
شکل‌گیری استان‌های طولی در نواحی مرزی	توسعه منطقه
شکل‌گیری حفره‌های دولتی در مناطق مرزی (مثل استان سیستان و بلوچستان)	
تشدید رقابت‌های محلی و ناحیه‌ای برای ارتقا واحدها	
انتقال منابع استان‌های مرزی به استان‌های مرکزی و ایجاد تنش در این زمینه	
بی توجهی به جغرافیای فرهنگی کشور در مرزبندی‌ها (به‌خصوص در مناطق مرزی)	
قرارگیری اکثر استان‌های محروم در مناطق مرزی	

یافته‌های توصیفی

داده‌های جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه از نظر توصیفی دارای مشخصات ذیل می‌باشد.

سن پاسخگویان

از نظر وضعیت سنی پاسخگویان به پرسشنامه حاضر به این صورت است که از ۳۰ مورد پرسشنامه که از پاسخگویان پرسیده شده است، تنها ۱ نفر در رنج سنی ۲۰-۲۹ سال قرار داشته و مابقی نمونه به ترتیب ۱۱ نفر در رنج سنی ۳۰-۳۹ سال، ۱۲ نفر در سن ۴۰-۴۹ سال و ۶ نفر در رنج سنی بالای ۵۰ سال قرار داشته‌اند.

وضعیت سطح سواد پاسخگویان

از نظر سطح سواد پاسخگویان به پرسشنامه حاضر به این صورت است که از ۳۰ نفر، ۵ نفر کارشناسی، ۶ نفر کارشناسی‌ارشد و ۱۹ نفر دکتری هستند که اگر بخواهیم به صورت درصد آن را بیان کنیم در قالب نمودار ذیل می‌توان آن را نمایش داد.

شکل (۱) درصد وضعیت سواد پاسخگویان

حوزه مسئولیت پاسخگویان

از نظر حوزه مسئولیت پاسخگویان به پرسشنامه حاضر به این صورت است که از ۳۰ نفر فرد پاسخگو، ۱۶ نفر صاحب‌نظر در حوزه علمی مطالعات تقسیمات کشوری و ۱۴ نفر نیز از مسئولین در حوزه تقسیمات کشوری هستند که اگر بخواهیم به صورت درصد آن را بیان کنیم در قالب نمودار ذیل می‌توان آن را نمایش داد.

شکل (۲) درصد حوزه مسئولیت پاسخگویان

یافته‌های استنباطی

روایی و پایایی پرسشنامه

برای آزمون درستی و خوب بودن پرسش‌ها انواع آزمون‌های روائی مورداستفاده قرار می‌گیرد. نویسندگان برای تفهیم آزمون‌های روائی اصطلاحات مختلفی بکار می‌گیرند مانند: روائی محتوی، روائی معیار و روائی سازه (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۸۳: ۳۱۳)، برای تأیید بر روائی سؤالاتی که در اینجا مطرح شده است می‌توان به تأیید استاد راهنما در این زمینه اشاره کرد.

از سوی دیگر، پایایی پرسشنامه، از طریق آزمون سازگاری و ثبات تأیید می‌شود. سازگاری نشان می‌دهد چگونه اجزایی که یک مفهوم را می‌سجد به صورت یک مجموعه، به نحوی شایسته به هم گره می‌خورند. ضریب آلفای کرانباخ نوعی ضریب پایایی است که نشان می‌دهد چگونه اجزاء در یک مجموعه، به نحو مناسب به یکدیگر همبسته شده‌اند. آلفای کرانباخ در قالب میانگین همبستگی‌های درونی میان اجزاء سنجش کننده محاسبه می‌شود. اگر آلفای کرانباخ به ۱ نزدیک‌تر باشد، پایایی سازگاری درونی بیشتر است (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۸۳: ۴۸۵). بر این اساس، نتیجه حاصل از آلفای کرانباخ برای پرسشنامه تحقیق حاضر به صورت ذیل است:

از ضریب آلفای کرونباخ برای تعیین پرسشنامه استفاده می‌شود. اگر ضریب آلفای کرونباخ ۰.۷ یا بیشتر باشد، پرسشنامه از پایایی مطلوب برخوردار است. با توجه به داده‌ها ضریب آلفا ۰.۷۰۵ می‌باشد که از ۰.۷ بیشتر است و نشان‌دهنده وجود پایایی مطلوب در پرسشنامه است.

تأیید یا رد شاخص‌ها

شاخص‌های استخراج شده از نظریه‌ها و کارهای گذشته برای اینکه بتواند مورد پذیرش قرار گیرد، نیازمند آن است که مورد ارزیابی از سوی صاحب‌نظران و مسئولین در این زمینه قرار گیرد. بر این مبنای، در قالب پرسشنامه این شاخص‌ها به صاحب‌نظران و مسئولین این حوزه ارائه گردید تا تأثیر هر یک از شاخص‌ها یا به عبارت بهتر آسیب‌های مد نظر را در تقسیمات کشوری ایران تأیید و یا رد کنند اینکه آیا آسیب‌های در نظر گرفته شده در تقسیمات کشوری ایران معنی دار هستند یا نه. بعد از جمع‌آوری داده‌ها، از طریق آزمون T-test نظرات ارائه شده مورد ارزیابی قرار گرفته شده است که در قالب جدول (۲ و ۳) نتایج آن آورده شده است. در این تحقیق برای آزمون T میانگین نمونه را با مقدار (۳) که مقدار متوسط در نظر گرفته شده است مورد مقایسه قرار می‌گیرد. چنانچه میانگین هر یک از شاخص‌های تحقیق کمتر از مقدار ۳ باشد و دارای اختلاف معنی‌داری با این مقدار تعیین شده ($P < 0.05$) باشد، نشان‌دهنده این موضوع می‌باشد که آن آسیب از نظر صاحب‌نظران به عنوان یک آسیب در تقسیمات کشوری در نظر گرفته نشده و در واقع آن شاخص به عنوان یک آسیب از نظر کارشناسان مورد تأیید قرار نمی‌گیرد. لازم به ذکر است که در آزمون T-Test اگر مقدار انحراف معیار از ۰.۰۵ بیشتر باشد وجود رابطه و تأثیر بین متغیر مستقل و متغیر وابسته رد می‌شود اما اگر کمتر از آن باشد مورد تأیید قرار می‌گیرد. همچنین باید توجه داشت که در پژوهش حاضر داده‌های پرسشنامه‌ای به این صورت جمع‌آوری شد است که در آن آسیب‌ها در ابعاد مختلف به عنوان متغیرهای مستقل یا X در نظر گرفته شده است و عملکرد آن به بیان دیگر تأثیرگذاری آن در تقسیمات کشوری ایران به عنوان متغیر وابسته یا Y در نظر گرفته شده است. هر یک از ابعاد بیان شده به صورت جدا آورده شده است.

بُعد جغرافیایی

بررسی وضعیت شاخص‌های در نظر گرفته شده بعنوان آسیب‌های جغرافیایی اثرگذار در تقسیمات کشوری ایران، از نظر صاحب‌نظران و مسئولین مرتبط در قالب جدول (۳) آورده شده است.

جدول (۳) نتایج به‌دست‌آمده از آزمون T برای بُعد جغرافیایی

سطح معناداری	T	میزان Test value	میانگین	بُعد جغرافیایی آسیب‌ها
۰.۰۰۰	۵.۵۱۷		۳.۸۷	عدم همگنی جغرافیای طبیعی استان‌ها
۰.۰۰۰	۴.۲۶۷		۳.۶۰	شکل هندسی نامناسب استان‌ها

سطح معناداری	T	میزان Test value	میانگین	بُعد جغرافیایی آسیب‌ها
۰.۰۰۰	۵.۷۷۱	۳	۴.۰۷	شکل نگرفتن شبکه ارتباطی منظم
۰.۰۰۰	۸.۷۲۹		۴.۲۳	وسعت نامتوازن استان‌ها

همان‌گونه که در جدول فوق مشخص شده است، با توجه به سطح معنی‌داری در همه شاخص‌ها که مقدار صفر را نشان می‌دهد و از ۰.۰۵ کوچک‌تر هست، نشان دهنده آن است که همه شاخص‌های در نظر گرفته شده در بُعد سرزمینی به‌عنوان آسیب مورد تأیید قرار گرفته است یعنی صاحب‌نظران و مسئولین تأیید کرده‌اند که این شاخص‌ها در تقسیمات کشوری ایران به‌عنوان یک آسیب از بُعد جغرافیایی عمل می‌نمایند. همچنین با توجه به جدول میزان T بدست آمده از آزمون که از سطح میانگین بالاتر بوده و میانگین شاخص‌ها که با توجه به طیف لیکرت از ۵ هست نشان می‌دهد عامل وسعت نامتوازن استان‌ها نسبت به سایر شاخص‌ها از میزان بالاتری برخوردار است و در واقع این عامل به‌عنوان بیشترین آسیب در بُعد جغرافیایی تقسیمات کشوری ایران شناخته شده است؛ همچنین آسیب بعدی دیگر، شکل نگرفتن شبکه ارتباطی منظم است که با میانگین ۴.۰۷ و میزان T که برابر با ۵.۷۷۱ است دارای بیشترین تأیید و نمره از طرف صاحب‌نظران به‌عنوان آسیب شناخته شده است.

بُعد سیاسی - اداری

بررسی وضعیت شاخص‌های در نظر گرفته شده به‌عنوان آسیب‌های سیاسی - اداری اثرگذار در تقسیمات کشوری ایران، از نظر صاحب‌نظران و مسئولین مرتبط در قالب جدول ۴-۲ آورده شده است.

جدول (۴) نتایج به‌دست آمده از آزمون T برای بُعد سیاسی - اداری

سطح معناداری	T	میزان Test value	میانگین	بُعد سیاسی - اداری آسیب‌ها
۰.۰۰۰	۱۴.۵۴۸	۳	۴.۶۳	بی‌توجهی به مشارکت مردم در فرایند تقسیمات کشوری
۰.۰۰۰	۶.۴۴۰		۴.۰۷	تک‌عامله بودن قانون تقسیمات کشوری (جمعیت)
۰.۰۰۰	۹.۲۰۰		۴.۲۰	نبود سازوکار بهینه برای مشارکت دادن گروه‌های قومی - زبانی
۰.۰۰۰	۶.۹۵۴		۴.۲۳	ضریب بالای تمرکز اداری - سیاسی
۰.۰۰۰	۹.۸۷۲		۴.۱۳	رخنه عوامل غیررسمی در نظام تقسیمات کشوری
۰.۰۰۰	۹.۲۰۰		۴.۲۰	عدم انطباق الگوی تقسیمات کشوری با سایر تقسیم‌بندی‌ها

سطح معناداری	T	میزان Test value	میانگین	بُعد سیاسی - اداری آسیب‌ها
۰.۰۰۰	۵.۴۳۰		۳.۷۳	شکل نگرفتن حس تعلق به تقسیمات کشوری
۰.۰۰۰	۱۲.۱۷۳		۴.۳۷	بی توجهی به اصول و اهداف تقسیمات کشوری
۰.۰۰۰	۶.۲۸۹		۴.۰۰	بی ثباتی در الگوی تقسیمات کشوری

همان‌گونه که در جدول فوق مشخص شده است، با توجه به سطح معنی‌داری یا همان sig که در همه شاخص‌ها مقدار آن برابر صفر است، که از ۰.۰۵ کوچک تر هست، با ضریب اطمینان بالای ۹۵ درصد می‌توان ادعا کرد که شاخص‌های بیان‌شده به عنوان آسیب در بُعد سیاسی - اداری تقسیمات کشوری مورد تأیید صاحب‌نظران و مسئولین این حوزه بوده است. همچنین با توجه به جدول میزان T بدست آمده از آزمون که از سطح میانگین در همه شاخص‌ها بالاتر بوده است، عامل دیگری در وجود تفاوت معناداری در آزمون بوده و با توجه به آن فرض H_1 آزمون مبنی بر وجود تفاوت میان میانگین فرضی با میانگین آزمون است. همچنین از نظر بررسی شاخص‌ها در این بعد نشان می‌دهد عامل بی‌توجهی به مشارکت مردم در فرایند تقسیمات کشوری و همچنین عامل بی‌توجهی به اصول و اهداف تقسیمات کشوری نسبت به سایر شاخص‌ها از میزان بالاتری برخوردار می‌باشند و در واقع این عوامل به‌عنوان بیشترین آسیب در بُعد سیاسی - اداری تقسیمات کشوری ایران شناخته شده است؛ زیرا این دو عامل به ترتیب با میانگین ۴.۶۳ و ۴.۳۷ و همچنین میزان T که برابر با ۱۴.۵۶۵ و ۱۲.۱۷۳ است دارای بیشترین تایید و نمره از طرف صاحب‌نظران به عنوان آسیب شناخته شده‌اند.

بُعد امنیتی

همان‌گونه که در قسمت‌های قبل پژوهش بیان شد بُعد بعدی تحقیق با توجه به موضوع آن مربوط به آسیب‌های امنیتی موجود در تقسیمات کشوری است که بررسی وضعیت شاخص‌های در نظر گرفته شده بعنوان آسیب‌های امنیتی اثرگذار در تقسیمات کشوری ایران، از نظر صاحب‌نظران و مسئولین مرتبط در قالب جدول ۴-۲ آورده شده است.

جدول (۵) نتایج به‌دست‌آمده از آزمون T برای بُعد امنیتی

سطح معناداری	T	میزان Test value	میانگین	بُعد سیاسی - اداری آسیب‌ها
۰.۰۰۰	۶.۹۹۸	۳	۴.۰۳	شکل‌گیری استان‌های طولی در نواحی مرزی
۰.۰۰۰	۹.۷۸۶		۴.۳۷	شکل‌گیری حفره‌های دولتی در مناطق مرزی (مثل استان سیستان و بلوچستان)
۰.۰۰۰	۸.۲۵۰		۴.۱۴	تشدید رقابت‌های محلی و ناحیه‌ای برای ارتقا واحدها

سطح معناداری	T	میزان Test value	میانگین	بُعد سیاسی - اداری آسیب‌ها
۰.۰۰۰	۷.۰۲۱		۴.۳۷	انتقال منابع استان‌های مرزی به استان‌های مرکزی و ایجاد تنش در این زمینه
۰.۰۰۰	۱۱.۲۰۰		۴.۵۳	بی توجهی به جغرافیای فرهنگی کشور در مرزبندی‌ها (بخصوص در مناطق مرزی)
۰.۰۰۰	۱۰.۷۷۰		۴.۶۰	قرارگیری اکثر استان‌های محروم در مناطق مرزی

همان‌گونه که در جدول فوق مشخص شده است، در بُعد امنیتی نیز همانند ابعاد دیگر تحقیق سطح معنی‌داری یا همان sig در همه شاخص‌ها مقدار آن برابر صفر است، که از ۰.۰۵ کوچک تر هست، با ضریب اطمینان بالای ۹۵ درصد می‌توان ادعا کرد که شاخص‌های بیان‌شده به عنوان آسیب در بُعد امنیتی تقسیمات کشوری مورد تأیید صاحب‌نظران و مسئولین این حوزه بوده است. همچنین میزان میانگین شاخص‌ها در همه آسیب‌های بیان‌شده در بُعد امنیتی بالای چهار است که نشان می‌دهد، پاسخگویان بالاترین نمره و میزان تأیید را از میان سایر ابعاد به بُعد امنیتی داده‌اند. لذا با توجه به جدول میزان T بدست آمده از آزمون که از سطح میانگین در همه شاخص‌ها بالاتر بوده است، عامل دیگری در وجود تفاوت معناداری در آزمون بوده و با توجه به آن فرض H1 آزمون مبنی بر وجود تفاوت میان میانگین فرضی با میانگین آزمون است. همچنین از نظر بررسی شاخص‌ها در این بُعد نشان می‌دهد عامل بی‌توجهی به جغرافیای فرهنگی کشور در مرزبندی‌ها (بخصوص در مناطق مرزی و همچنین عامل قرارگیری اکثر استان‌های محروم در مناطق مرزی نسبت به سایر شاخص‌ها از میزان بالاتری برخوردار می‌باشند و در واقع این عوامل به‌عنوان بیشترین آسیب در بُعد امنیتی تقسیمات کشوری ایران شناخته شده است؛ زیرا این دو عامل به ترتیب با میانگین ۴.۵۳ و ۴.۶۰ و همچنین میزان T که برابر با ۱۱.۵۰۰ و ۱۰.۷۷۰ است دارای بیشترین تأیید و نمره از طرف صاحب‌نظران به عنوان آسیب شناخته شده‌اند. لذا با توجه به این موضوع مسئولین امر باید به این دو موضوع با توجه به حساسیت موجود در بُعد امنیتی آسیب‌ها به‌طور جدی توجه کنند و در رفع یا کاهش اثرات آن تلاش کنند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

تقسیمات کشوری از جمله موضوعات مهم هر کشوری است که باید به نحو مناسبی طراحی و اجرا شود تا بتواند به وظایف خود به خوبی عمل کرده و همچنین رضایت ساکنان سرزمین را به‌دست آورد. به همین منظور باید سعی شود که آسیب‌ها و ضعف‌هایی که در نظام تقسیمات کشوری وجود دارد شناسایی شده و اقداماتی در جهت از بین بردن این کاستی‌ها و یا حداقل

کاهش اثر آن‌ها انجام شود. لذا در این تحقیق آسیب‌هایی که از منظر سیاسی و امنیتی در تقسیمات کشوری ایران وجود دارند، به‌طور کلی در سه بُعد جغرافیایی، سیاسی — اداری و امنیتی مورد شناسایی و دسته‌بندی قرار گرفتند؛ بدین صورت که پس از بررسی و مطالعه ادبیات پژوهش در این رابطه شاخص‌هایی به عنوان آسیب‌ها در سه دسته‌بندی فوق قرار گرفتند، لذا با توجه به این موضوع می‌توان در پاسخ به سوال اول تحقیق مبنی بر مهم‌ترین آسیب‌ها و تهدیدات سیاسی و امنیتی در نظام تقسیمات کشوری ایران کدامند؟ این‌گونه پاسخ داد، که به ترتیب آسیب‌های بُعد جغرافیایی شامل عدم همگنی جغرافیای طبیعی استان‌ها، شکل هندسی نامناسب استان‌ها، شکل نگرفتن شبکه ارتباطی منظم و وسعت نامتوازن استان‌ها، می‌باشد.

در بُعد سیاسی اداری، بی‌توجهی به مشارکت مردم در فرایند تقسیمات کشوری، تک عامله بودن قانون تقسیمات کشوری (جمعیت)، نبود سازوکار بهینه برای مشارکت دادن گروه‌های قومی — زبانی، ضریب بالای تمرکز اداری — سیاسی، رخنه عوامل غیررسمی در نظام تقسیمات کشوری، عدم انطباق الگوی تقسیمات کشوری با سایر تقسیم بندی‌ها، شکل نگرفتن حس تعلق به تقسیمات کشوری، بی‌توجهی به اصول و اهداف تقسیمات کشوری و بی‌ثباتی در الگوی تقسیمات کشوری به عنوان آسیب‌های موجود در این بُعد تقسیمات کشوری ایران قرار گرفتند. و در بُعد امنیتی به عنوان آخرین بُعد از آسیب‌ها به ترتیب، شکل‌گیری استان‌های طولی در نواحی مرزی، شکل‌گیری حفره‌های دولتی در مناطق مرزی (مثل استان سیستان و بلوچستان)، تشدید رقابت‌های محلی و ناحیه‌ای برای ارتقا واحدها، انتقال منابع استان‌های مرزی به استان‌های مرکزی و ایجاد تنش در این زمینه، بی‌توجهی به جغرافیای فرهنگی کشور در مرزبندی‌ها (به‌خصوص در مناطق مرزی) و قرارگیری اکثر استان‌های محروم در مناطق مرزی به عنوان مهم‌ترین آسیب‌ها در بُعد مذکور قرار گرفتند.

طبق این دسته‌بندی هر یک از این موارد می‌تواند به صورت یک تهدید و آسیب جدی برای تقسیمات کشوری ایران مطرح شود؛ و اگر در راستای رفع این آسیب‌ها حرکت نشود ممکن است حتی بر کل کشور نیز آسیب‌های جدی زده شود. لذا با توجه به این موضوع آسیب‌های فوق‌الذکر پس از استخراج از ادبیات تحقیق، توسط صاحب‌نظران این حوزه مورد سنجش قرار گرفت، تا مشخص شود که آیا شاخص‌های مورد نظر که به عنوان آسیب مطرح شده است، مورد تأیید آنان هست یا خیر؟ بدین منظور پس از جمع‌آوری نظرات از طریق پرسشنامه، و تحلیل آن از طریق نرم‌افزار SPSS و آزمون T Test مشخص شد که همه آسیب‌هایی که در قسمت

ابتدای فصل نتیجه‌گیری بیان شد، با بیشترین نمره و درجه مورد تایید اکثر صاحب‌نظران مربوطه بوده است.

اما در پاسخ به سوال دوم تحقیق مبنی بر چه راهکارهایی برای رفع یا کاهش این آسیب‌ها وجود دارد؟ در قسمت انتهایی پرسشنامه سوالی بصورت باز با همین عنوان از صاحب‌نظران پرسیده شده است که به ترتیب مهم‌ترین راهکارها برای رفع آسیب‌های موجود در تقسیمات کشوری ایران در ابعاد سیاسی و امنیتی شامل موارد ذیل است؛

- توجه به سرمایه‌گذاری اقتصادی در مناطق مرزی و عدم دخالت ملاحظات سیاسی و امنیتی در روند توسعه این مناطق
- مناطق مرزی باستی از اختیارات گسترده‌ای در راستای جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی برخوردار بوده و محدودیت‌های موجود در مسیر توسعه آن‌ها حذف گردد.
- اصلاح و بازنگری در قانون موجود در تقسیمات کشوری
- ایجاد عدالت در توزیع امکانات و منابع بین همه استان‌های کشور
- شکل‌گیری تقسیمات سطح بالاتر از استان به عنوان تقسیمات منطقه‌ای با اختیارات بیشتر با هدف تمرکززادگی
- آمایش سرزمینی دقیق و کامل استان‌ها با هدف توسعه هر منطقه متناسب با پتانسیل‌های اقلیمی، جمعیتی و سایر توان‌های آم محیط
- استفاده از نیروهای متخصص اقلیت‌ها در مناطق مرزی و پیوند محسوس آن‌ها با بدنه کشور
- استفاده از متخصصان تمام حوزه‌ها از قبیل متخصصان نظامی، سیاسی، زیست‌محیطی و اقتصادی در انجام کارهای مربوط به تقسیمات کشوری و سازماندهی سیاسی فضا.
- شکل‌گیری تقسیمات کشوری بر اساس ضرورت‌ها و اولویت‌ها باشد نه خواسته‌های مقطعی سیاسی

قدردانی

در پایان از تمامی عزیزانی که ما را در انجام این تحقیق یاری نمودند کمال تشکر را داریم.

منابع

- احمدی پور، زهرا. (۱۳۷۹). تقسیمات کشوری و امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات راهبردی. ۷۹(۸): ۲۸۲-۲۷۹.
- اعظمی، هادی و دبیری، علی اکبر. (۱۳۸۹). تحلیل نظام تقسیم سیاسی فضا در ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک. ۷(۲۲): ۱۸۱-۱۴۷.
- اعظمی، هادی و دبیری، علی اکبر، (۱۳۹۰)، تحلیل عناصر تهدید سیاسی - امنیتی در نظام تقسیمات کشوری ایران، فصلنامه مدرس علوم انسانی. ۱۵(۴): ۸۳-۶۳.
- امیر احمدیان، بهرام. (۱۳۸۳). تقسیمات کشوری، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- پیله‌ور، علی اصغر. (۱۳۹۵). اثرات تقسیمات کشوری بر نابرابری‌های شهری - ناحیه ای در خراسان شمالی، جغرافیا و پایداری محیط. ۶(۱۹): ۱۶-۱.
- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۹۸). جغرافیای سیاسی ایران، چاپ دهم، تهران: انتشارات سمت.
- راحمی، محمد؛ مهکویی، حجت؛ خادم الحسینی، احمد و شمس الدینی، علی. (۱۳۹۷). بررسی سازماندهی سیاسی فضا در نواحی سکونتگاهی کشور مورد مطالعه: شهرستان کاشان، نشریه برنامه ریزی منطقه ای. ۸(۳۰): ۱۰۲-۸۹.
- علی محمدی، عباس؛ عاملی، عاطفه و قنبری، قاسم. (۱۳۸۷). امکان سنجی سیستم اطلاعات جغرافیایی در ایجاد و تعیین مرکزیت واحدهای اداری - سیاسی، مطالعه موردی: شهرستان کرج، تهران، فصلنامه ژئوپلیتیک. ۴(۱): ۲۰۰-۱۷۷.
- کریمی پور، یدالله و محمدی، حمیدرضا. (۱۳۸۸). ژئوپلیتیک ناحیه‌گرایی و تقسیمات کشوری ایران، چاپ اول، تهران: نشر انتخاب.
- کریمی پور، یدالله. (۱۳۸۱). مقدمه‌ای بر تقسیمات کشوری ایران، جلد نخست، تهران: انتشارات انجمن جغرافیایی ایران.
- میرحیدر، دره؛ راستی، عمران و میراحمدی، فاطمه. (۱۳۹۲). مبانی جغرافیای سیاسی (ویرایش با تجدیدنظر اساسی)، تهران: انتشارات سمت.
- ودیعی، کاظم. (۱۳۵۳). مقدمه ای بر جغرافیای انسانی ایران، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- Venice Commission. 2002. Administrative and Territorial Reforms Creating Territorial Communities or Authorities at Deferent Levels, Final Activity Report, Strasbourg.